

Om den dialektiska och den historiska materialismen.

av J.V. Stalin

Ur »SUKP(b):s historia. Kortfattad kurs«, fjärde kapitlet. (1938).

Den dialektiska materialismen är det marxistiskt-leninska partiets världsåskådning. Denna världsåskådning kallas dialektisk materialism, emedan dess inställning till naturföreteelserna, dess metod att studera naturföreteelserna, dess metod att lära känna dessa företeelser är *dialektisk*, medan dess tolkning av naturföreteelserna, dess uppfattning av naturföreteelserna, dess teori är *materialistisk*.

Den historiska materialismen är utsträckandet av den dialektiska materialismens teser på studiet av det samhällsliga livet, tillämpandet av den dialektiska materialismens teser på samhällslivets företeelser, på studiet av samhället, på studiet av samhällets historia.

Då Marx och Engels karakteriserar sin dialektiska metod, åberopar de sig vanligen på Hegel som den filosof, vilken formulerat dialektikens grunddrag. Detta innebär likväl inte, att Marx' och Engels' dialektik är identisk med Hegels dialektik. I verkligheten hämtade Marx och Engels från Hegels dialektik endast dess »rationella kärna«, kastade bort det hegelska idealistiska skalet och utvecklade dialektiken vidare för att ge den en modern vetenskaplig gestalt.

»Min dialektiska metod — säger Marx — är till sin grundval inte endast olik den hegelska, utan dess direkta motsats. För Hegel är tänkandets process, som han under namnet idé rent av förvandlar till ett självständigt subjekt, det verkligas demiurg (skapare) och verkligheten blott dess yttre fenomen. För mig är tvärtom det ideella intet annat än det materiella, omsatt och översatt i människans hjärna.«
(*Karl Marx*, Efterord till andra upplagan av »Kapitalets« första band. »Kapitalet«, b. I, s. 14.)

Då Marx och Engels karakteriserade sin materialism, åberopade de sig vanligen på Feuerbach som den filosof, vilken återinsatt materialismen i dess rättigheter. Detta innebär likväl inte att Marx' och Engels' materialism är identisk med Feuerbachs materialism.

I verkligheten hämtade Marx och Engels från Feuerbachs materialism dess »grundkärna«, utvecklade den vidare till materialismens vetenskapligt-filosofiska teori och kastade bort dess idealistiska och religiöst etiska avlagringar. Det är känt att Feuerbach, som i grunden var materialist, revolterade mot benämningen materialism. Engels förklarade flera gånger, att Feuerbach »trots den (materialistiska) 'grundvalen' förblev fången i de gamla idealistiska banden«, att »Feuerbachs verkliga idealism« träder i dagen »så snart vi kommer in på hans religionsfilosofi och etik«. (*Karl Marx, Ausgewählte Werke, b. I, s. 443, 445.*)

Ordet dialektik kommer från det grekiska ordet »dialego«, som betyder att samtala, att polemisera. Med dialektik förstod man i antiken konsten att uppnå sanningen genom att avslöja motsägelserna i motståndarens resonemang och övervinna dessa motsägelser. I antiken ansåg en del filosofer, att det bästa medlet att få fram sanningen var att avslöja motsägelserna i tänkandet och sammanstötningen mellan mot varandra stående meningar. Detta dialektiska sätt att tänka, som senare utsträcktes till naturföreteelserna, förvandlades till den dialektiska metoden för uppfattandet av naturen, vilken betraktade naturföreteelserna som evigt befinnande sig i rörelse och förändring och naturens utveckling som resultatet av utvecklingen av motsägelserna i naturen, som resultatet av de motsatta krafternas växelverkan i naturen.

Till sitt väsen står dialektiken i direkt motsättning till metafysiken.

1. Den marxistiska *dialektiska metoden* kännetecknas av följande grunddrag:

a) I motsats till metafysiken betraktar dialektiken naturen ej som en tillfällig anhopning av föremål och företeelser, vilka är lösryckta från varandra, isolerade från varandra och oberoende av varandra, utan som ett sammanhängande enhetligt helt, varvid föremålen och företeelserna är organiskt förbundna med varandra, är beroende av varandra och betingar varandra.

Därför anser den dialektiska metoden, att ingen enda företeelse i naturen kan förstås, om man tar den isolerat, utan samband med de omgivande företeelserna, ty varje företeelse på vilket område av naturen som helst kan förvandlas till en meningslöshet, om man betraktar den utan sammanhang med de omgivande betingelserna, lösryckt från dem, och tvärtom, varje företeelse kan förstås och motiveras, om den betraktas i sitt ouplösliga samband med de omgivande företeelserna, i sitt beroende av de omgivande företeelserna.

b) I motsats till metafysiken betraktar dialektiken naturen ej som ett tillstånd av vila och orörlighet, stillastående och oföränderlighet, utan som ett tillstånd av oavbruten rörelse och förändring, oavbruten förnyelse och utveckling, där ständigt någonting uppstår och utvecklas, någonting förstöres och upphör att leva.

Därför kräver den dialektiska metoden, att företeelserna betraktas ej endast ur synpunkten av deras ömsesidiga samband och beroende, utan också ur synpunkten av deras rörelse, deras förändring, deras utveckling, ur synpunkten av deras uppkomst och bortdöende.

För den dialektiska metoden är ej det framför allt viktigt, som i innevarande ögonblick synes varaktigt, men som redan börjar dö bort, utan det som uppstår och utvecklas, även om det i innevarande ögonblick synes ovaraktigt, ty oemotståndligt är för den endast det som uppstår och utvecklas.

»Hela naturen — säger Engels — från det minsta till det största, från sandkornen till solarna, från protiderna (de levande urcellerna. *Red.*) till människan« befinner sig »i evig uppkomst och undergång, i en oupphörlig ström, i rastlös rörelse och förändring«. (*Friedrich Engels, Dialektik der Natur, Marx-Engels Gesamtausgabe, s. 491.*)

Därför tar, som Engels säger, dialektiken »tingen och deras begreppsmässiga avbilder huvudsakligen i deras sammanhang, deras sammankoppling, deras rörelse, deras uppkomst och undergång.« (Sammanstädes, s. 25.)

c) I motsats till metafysiken betraktar dialektiken utvecklingsprocessen ej som en enkel växandets process, där de kvantitativa förändringarna inte leder till kvalitativa förändringar, utan som en sådan utveckling, vilken går över från obetydande och dolda kvantitativa förändringar till öppna förändringar, till grundläggande förändringar, till kvalitativa förändringar, där de kvalitativa förändringarna ej framträder successivt, utan snabbt, plötsligt, i form av en språngartad övergång från det ena tillståndet till det andra, ej framträder tillfälligt utan lagbundet, framträder som resultat av de omärkliga och successiva kvantitativa förändringarnas anhopning.

Därför anser den dialektiska metoden att utvecklingsprocessen ej får förstås som en rörelse i cirkel, ej som ett enkelt upprepande av det förgångna, utan som en framåtskridande rörelse, som rörelse längs en uppåtgående linje, som övergång från det gamla kvalitativa tillståndet till ett nytt kvalitativt tillstånd, som utveckling från det enkla till det komplicerade, från det lägre till det högre.

»Naturen — säger Engels — är dialektikens probersten, och vi måste säga om den moderna naturvetenskapen, att den levererat ett ytterst rikligt, med varje dag ökande material för detta prov och därmed bevisat, att det i naturen sist och slutligen går dialektiskt och inte metafysiskt till, att den inte rör sig i en ständigt upprepad cirkels eviga enahanda, utan genomgår en verklig historia. Här måste framför allt Darwin nämnas, vilken gav den metafysiska naturuppfattningen den kraftigaste stöt med sitt bevis att hela den nuvarande organiska naturen, växterna och djuren och därmed också människan, är produkten av en genom miljoner år fortsatt utvecklingsprocess« (*Friedrich Engels, Anti-Dühring, Marx-Engels Gesamtausgabe, s. 25.*)

Karakteriserande den dialektiska utvecklingen som en övergång från kvantitativa förändringar till kvalitativa, sade Engels:

»I fysiken... är varje förändring en övergång från kvantitet till kvalitet — en följd av kvantitativ förändring hos den rörelsemängd i någon som helst form, som är inneboende i kroppen eller tillförts den. 'Så har exempelvis vattnets temperatur i första hand ingen betydelse för dess droppbart flytande tillstånd; men vid ökning eller minskning av det flytande vattnets temperatur inträder ett ögonblick, då detta sammanhangstillstånd förändras och vattnet i ena fallet förvandlas till ånga och i andra fallet till is'... Så kräves det en bestämd minimi-strömstyrka för att bringa platinatråden i en elektrisk glödlampa till att glöda; så har varje metall sin glöd- och smältvärme, så varje vätska sin vid ett känt tryck bestämda frys- och kokpunkt — såvitt våra medel tillåter oss att frambringa respektive temperatur; så har slutligen också varje gas sin kritiska punkt, där tryck och avkylning förvandlar den till flytande tillstånd... De så kallade fysikens konstanter« (övergångspunkter från det ena tillståndet till det andra. — *Red.*) »är till största delen ingenting annat än beteckningar på knutpunkter, där kvantitativ« (förändring) »ökning eller minskning av rörelsen framkallar en kvalitativ ändring i den ifrågavarande kroppens tillstånd, där således kvantiteten slår över i kvalitet.« (Sammastädes, s. 502–503.)

I det Engels sedan går över till kemin, säger han:

»Kemin kan man beteckna som vetenskapen om kropparnas kvalitativa förändringar till följd av förändrad kvantitativ sammansättning. Det visste redan Hegel själv... Exempelvis syret: om tre atomer för enar sig till en molekyl i stället för de två vanliga, så har vi ozon, en kropp, som genom lukt och verkan mycket bestämt skiljer sig från vanligt syre. För att ej tala om de olika proportioner, i vilka syret för enar sig med kväve eller svavel, och av vilka var och en bildar en kropp, som kvalitativt skiljer sig från alla de andra!« (Sammastädes, s. 503.)

Och till slut säger Engels i sin kritik av Dühring, som gnatar på Hegel allt vad han kan men på samma gång i all stillhet lånar av honom den kända tesen att övergången från den osinnliga världens rike till förnimmandets rike, från den oorganiska världens rike till det organiska livets rike är ett språng in i ett nytt tillstånd:

»Detta är hela den hegelska knutlinjen av måttförhållanden, där enbart kvantitativ stegring eller avtagande vid vissa bestämda knutpunkter förorsakar ett *kvalitativt språng*, t.ex. vid uppvärmt eller avkylt vatten, där kokpunkten och fryspunkten utgör de knutar, vid vilka språnget till ett nytt aggregattillstånd — under normaltryck — försiggår, där således kvantiteten slår över i kvalitet. (Sammastädes, s. 49–50.)

d) I motsats till metafysiken utgår dialektiken ifrån att naturföremålen, naturföreteelserna kännetecknas av inre motsättningar, ty de äger alla sin negativa och sin positiva sida, sitt förflutna och sitt tillkommande, sitt bortdöende och sitt framväxande, att kampen mellan dessa motsatser, kampen mellan det gamla och det nya, mellan det bortdöende och det uppkommande, mellan det som upphör att vara till och det som utvecklas utgör det inre innehållet i utvecklingsprocessen, det inre innehållet i kvantitativa förändringars förvandling till kvalitativa.

Därför anser den dialektiska metoden, att utvecklingsprocessen från det lägre till det högre inte försiggår i form av en harmonisk utveckling av företeelserna, utan i form av ett blottande av de motsägelser, som kännetecknar föremålen och företeelserna, i form av »kamp« mellan de motsatta tendenser, vilka verkar på basen av dessa motsägelser.

»I egentlig mening — säger Lenin — är dialektiken studiet av motsägelsen i *själva föremålets väsen*.« (Lenin, »Filosofiska häften«, s. 263.)

Och vidare:

»Utvecklingen är motsatsernas 'kamp'.« (Lenin, Saml. verk, b. XIII, s. 301.)

Sådana är i korthet den marxistiska dialektiska metodens grunddrag.

Det är inte svårt att förstå, vilken kolossal betydelse det har, att den dialektiska metodens teser utsträcker till studiet av samhällslivet, till studiet av samhällets historia, vilken kolossal betydelse det har, att dessa teser tillämpas på samhällshistorien, på proletariatets partis praktiska verksamhet.

Om det inte finns några isolerade företeelser i världen, om alla företeelser är förbundna med varandra och betingar varandra, så är det klart, att varje samhällssystem och varje samhällelig rörelse i historien ej bör värdesättas ur den »eviga rättfärdighetens« eller någon annan förutfattad idé synpunkt, som historikerna ofta gör, utan ur synpunkten av de betingelser, som skapat detta system och denna samhälleliga rörelse och med vilka de är förknippade.

Slavägarsystemet är en absurditet under de nuvarande förhållandena, en naturvidrig dumhet. Slavägarsystemet är en fullt förståelig och lagbunden företeelse

under förhållandena av det sönderfallande ursamhällets system, emedan det innebär ett steg framåt i jämförelse med ursamhällets system.

Kravet på en borgerligt-demokratisk republik under de förhållanden, då tsarismen och det borgerliga samhället existerade, var exempelvis i Ryssland 1905 ett fullt förståeligt, riktigt och revolutionärt krav, ty den borgerliga republiken betydde då ett steg framåt. Kravet på en borgerligt-demokratisk republik är för våra nuvarande förhållanden i Sovjetunionen ett meningslöst och kontrarevolutionärt krav, ty den borgerliga republiken vore ett steg bakåt i jämförelse med Sovjetrepubliken.

Allt är beroende av betingelserna, rummet och tiden.

Det är klart att utan en sådan *historisk* inställning till samhällsföreteelserna kan historievetenskapen omöjligt existera och utvecklas, ty endast en sådan inställning räddar den historiska vetenskapen från att förvandlas till ett kaos av tillfälligheter och en samling av de mest dåraktiga fel.

Vidare. Om världen befinner sig i oavbruten rörelse och utveckling, om det gamlas bortdöende och det nyas framväxande är utvecklingens lag, så är det klart, att det inte längre finnes någon »orubblig« samhällsordning, inga »eviga principer« för privatäganderätten och utsugningen, inga »eviga idéer« om böndernas underordnande under godsägarna, arbetarnas under kapitalisterna.

Således kan det kapitalistiska systemet ersättas med det socialistiska systemet, alldeles som det kapitalistiska systemet på sin tid ersatte det feodala systemet.

Således bör man inte orientera sig på de samhällsskikt, som inte längre befinner sig i utveckling, även om de för närvarande representerar den övervägande kraften, utan på de skikt som befinner sig i utveckling, som har framtiden för sig, även om de i nuvarande stund inte representerar den övervägande kraften.

På förra seklets åttiotal, under den epok då marxisternas kamp mot »de folkliga« pågick, utgjorde proletariatet i Ryssland en obetydlig minoritet i jämförelse med de enskilda bönderna, vilka bildade den väldiga majoriteten av befolkningen. Men proletariatet utvecklades som klass, medan bönderna som klass befann sig i upplösning. Och just därför att proletariatet som klass befann sig i utveckling, orienterade sig marxisterna på proletariatet. Och de tog inte fel, ty proletariatet växte sedan som bekant från en obetydlig kraft till en förstarangs historisk och politisk kraft.

Således, för att ej begå fel i politiken, bör man skåda framåt och ej tillbaka.

Vidare. Om övergången från långsamma kvantitativa förändringar till snabba och plötsliga kvalitativa förändringar är en utvecklingslag, så är det klart, att de revolutionära omstörtningar, som utföres av de förtryckta klasserna, utgör en fullständigt naturlig och oundviklig företeelse.

Således kan övergången från kapitalismen till socialismen och arbetarklassens befrielse från det kapitalistiska förtrycket ej förverkligas medelst långsamma för-

ändringar, ej medelst reformer, utan endast medelst en kvalitativ förändring av det kapitalistiska systemet, medelst revolution.

Således, för att ej begå fel i politiken bör man vara revolutionär och ej reformist.

Vidare. Om utvecklingen försiggår i form av blottande av de inre motsägelserna, i form av sammanstötningar mellan motsatta krafter på basis av dessa motsägelser för att övervinna dessa motsägelser, så är det klart, att proletarietets klasskamp är en fullständigt naturlig och oundviklig företeelse.

Således får man ej beslöja den kapitalistiska ordningens motsättningar, utan blotta dem och reda ut dem, inte dämna upp klasskampen, utan föra den till slut.

Således, för att ej begå fel i politiken måste man bedriva en oförsonlig proletär klasspolitik och inte en reformistisk politik, som går ut på harmoni mellan proletarietets och bourgeoisins intressen, inte en kompromisspolitik för kapitalismens »inväxande« i socialismen.

Så förhåller det sig med den marxistiska dialektiska metoden, om man tillämpar den på samhällslivet, tillämpar den på samhällets historia.

Vad den marxistiska filosofiska materialismen beträffar, så står den i sina grunder i direkt motsättning till den filosofiska idealismen.

1. Den marxistiska filosofiska *materialismen* kännetecknas av följande grunddrag:

a) I motsats till idealismen, som anser att världen är personifieringen av den »absoluta idén«, av »världsanden«, »medvetandet«, går Marx' filosofiska materialism ut ifrån, att världen till sin natur är *materiell*, att de mångartade företeelserna i världen utgör olika former av den i rörelse befintliga materien, att företeelsernas inbördes sammanhang och ömsesidiga villkorlighet, vilka fastställs av den dialektiska metoden, är lagar för den i rörelse befintliga materiens utveckling, att världen utvecklas enligt materiens rörelselagar och inte har behov av någon som helst »världsande«.

»Den materialistiska världsåskådningen — säger Engels — innebär helt enkelt uppfattningen av naturen sådan den är, utan främmande tillägg.« (*K. Marx och Fr. Engels*, ryska uppl., b. XIV, s. 651.)

Beträffande den antike filosofen Heraklits materialistiska uppfattning, enligt vilken »världen, det enda av allt, ej skapats vare sig av någon bland gudarna eller någon bland människorna, utan den var, är och förblir en evigt levande eld, som lagbundet flammar upp och lagbundet slocknar« — sade Lenin: »En mycket god framställning av den dialektiska materialismens grundsatser.« (*Lenin*, »Filosofiska häften«, s. 318.)

b) I motsats till idealismen, som påstår, att det enda som verkligen existerar är vårt medvetande, att den materiella världen, varat, naturen, endast existerar i vårt

medvetande, i våra förmimmelser, föreställningar och begrepp, går den marxistiska filosofiska materialismen ut ifrån att materien, naturen, varat är den objektiva verkligheten, som existerar utanför och oberoende av medvetandet; att materien är primär, emedan den är källan till förmimmelserna, föreställningarna, medvetandet, medan medvetandet är sekundärt, härlett, emedan det är en återspeglning av materien, en återspeglning av varat, att tänkandet är en produkt av materien, som i sin utveckling nått en hög fulländningsgrad, nämligen en produkt av hjärnan, och hjärnan är tänkandets organ; att man därför ej får skilja tänkandet från materien, om man ej vill göra sig skyldig till ett grovt fel.

»Den högsta frågan i hela filosofin — säger Engels — är frågan om tänkandets förhållande till varat, andens till naturen. . . Allt efter som denna fråga besvarades så eller så, delade filosoferna upp sig i två stora läger. De som hävdade andens ursprunglighet gentemot naturen. . . bildade *idealismens* läger. De andra, som ansåg naturen vara det ursprungliga, tillhör materialismens olika skolor.« (*Karl Marx*, *Ausgew. Werke*, b. 1, s. 435.)

Och vidare:

»Den substantiella, sinnligt förnimbara världen, till vilken vi själva hör, är det enda verkliga. . . « Vårt »medvetande och tänkande, så översinnligt det förefaller«, är »produkten av ett substantiellt, kroppsligt organ, hjärnan. . . Materien är ej en produkt av anden, utan anden är själv endast den högsta produkten av materien.« (*Karl Marx*, *Ausgew. Werke*, Bd. I, s. 439.)

Marx säger, i det han berör frågan om materien och tänkandet:

»*Man kan inte skilja tänkandet från en materie, som tänker. Den är alla förändringars subjekt.*« (Sammastädes, s. 400.)

I det Lenin karakteriserar den marxistiska filosofiska materialismen, säger han:

»Materialismen erkänner överhuvud taget det objektivt reella varat (materien) oberoende av medvetandet, av förmimmelsen, av erfarenheten. . . Medvetandet är. . . endast varats avbild, i bästa fall dess tillnärmelsevis riktiga (adekvata, idealiskt exakta) avbild.« (*Lenin*, *Saml. verk*, b. XIII, s. 266–267.)

Och vidare:

a) »Materien är det, som framkallar en förnimmelse, då det verkar på våra sinnesorgan; materien är den objektiva verklighet, som vi fått genom förnimmelsen. . . Materien, naturen, varat, det fysiska är det primära, medan anden, medvetandet, förnimmelsen, det psykiska är det sekundära.« (Sammastädes, s. 119–120.)

b) »Bilderna av världen är en bild av hur materien rör sig och hur 'materien tänker'.« (Sammastädes, s. 288.)

»Hjärnan är organ för tanken.« (Sammastädes, s. 288.)

c) I motsats till idealismen, vilken bestrider möjligheten att fatta världen och dess lagbundenhet, ej tror på våra kunskapers tillförlitlighet, ej erkänner den objektiva sanningen och anser att världen är full av »ting i sig«, vilka vetenskapen aldrig kan fatta, går den marxistiska filosofiska materialismen ut ifrån att världen och dess lagbundenhet är fullt fattbar, att våra kunskaper om naturlagarna, som prövats genom erfarenheten och praktiken, är tillförlitliga kunskaper, som har betydelsen av objektiva sanningar, att det inte finns några ting i världen som ej kan fattas, utan endast sådana ting som ännu inte fattats, som kommer att upptäckas och fattas av vetenskapens och praktikens krafter.

I det Engels kritiserar Kants och andra idealisters tes om att världen ej kan fattas och om ofattbara »ting i sig« samt försvarar materialismens kända tes om våra kunskapers tillförlitlighet, skriver han:

»Den mest slående vederläggningen av detta liksom alla andra filosofiska griller är praktiken, nämligen experiment och industrin. Om vi kan bevisa riktigheten av vår uppfattning om en naturföreteelse genom att vi själva utför den, framkallar den ur dess betingelser och därtill tvingar den att tjäna våra syften, så är det slut med det kantska ofattbara 'tinget i sig'. De kemiska ämnen, som bildas i växt- och djurkroppen, förblev sådana 'ting i sig', till dess den organiska kemin började framställa dem det ena efter det andra; därmed blev 'tinget i sig' ett ting för oss, som exempelvis alisarin, krappörtens färgämne, som vi inte längre odlar på åkern i krapprotterna, utan betydligt billigare och enklare framställer ur koltjära. Kopernikus' solsystem var under loppet av trehundra år en hypotes, på vars riktighet man kunde hålla hundra, tusen, tiotusen mot ett på, men det var i alla fall en hypotes; men då Leverrier på basen av de genom detta system givna uppgifterna inte endast bevisade, att det måste existera ännu en okänd planet, utan också räknade ut platsen på himmelen, där denna planet måste befinna sig, och då Galle sedan verkligen fann denna planet, så var Kopernikus' system därmed bevisat.« (*Karl Marx, Ausgew. Werke*, b. I, s. 436–437.)

Lenin beskyllde Bogdanov, Basarov, Jusjkevitj och andra Machanhängare för fideism samt hävdade materialismens kända tes om, att våra vetenskapliga kunskaper om naturens lagbundenhet är tillförlitliga, att vetenskapens lagar representerar den objektiva sanningen. Han säger:

»Den moderna fideismen förkastar alls inte vetenskapen; den förkastar endast vetenskapens 'överdrivna anspråk', nämligen anspråket på den objektiva sanningen. Om det finnes en objektiv sanning (som materialisterna anser), om naturvetenskapen, som återspeglar yttervärlden i den mänskliga 'erfarenheten', ensam är i stånd att ge oss den objektiva sanningen, så förkastas ovillkorligen varje fideism.« (*Lenin*, Saml. verk, b. XIII, s. 102.)

Sådana är i korthet den marxistiska filosofiska materialismens karaktärsdrag.

Det är lätt att förstå, vilken kolossal betydelse det har att utsträcka den filosofiska materialismens teser till studiet av samhällslivet, till studiet av samhällets historia, vilken kolossal betydelse det har att tillämpa dessa teser på samhällshistorien, på proletarietets partis praktiska verksamhet.

Om naturföreteelsernas sammanhang och deras ömsesidiga beroende är naturutvecklingens lagar, så framgår härav, att sammanhanget och det ömsesidiga beroendet hos samhällslivets företeelser inte heller är någonting tillfälligt, utan samhällsutvecklingens lagar.

Således upphör samhällslivet, samhällets historia att vara en samling »tillfälligheter«, ty samhällets historia blir till en lagbunden samhällsutveckling, och studiet av samhällets historia förvandlas till en vetenskap.

Således får det proletära partiets praktiska verksamhet ej basera sig på »framstående personers« fromma önskningar, inte på »förnuftets«, »den allmänna moralens« o.s.v. krav, utan på samhällsutvecklingens lagar, på studiet av dessa lagar.

Vidare. Om världen är fattbar och våra kunskaper om naturutvecklingens lagar är tillförlitliga kunskaper, som har betydelsen av objektiva sanningar, så följer härav, att samhällslivet och samhällsutvecklingen även är fattbara och vetenskapens resultat beträffande samhällsutvecklingens lagar är tillförlitliga resultat, som har betydelsen av objektiva sanningar.

Således kan vetenskapen om samhällets historia, oavsett allt det komplicerade i samhällslivets företeelser, bli en lika exakt vetenskap som exempelvis biologin och bli i stånd att utnyttja samhällsutvecklingens lagar för praktisk tillämpning.

Således får proletarietets parti i sin praktiska verksamhet ej låta leda sig av några slags tillfälliga motiv, utan av samhällsutvecklingens lagar, av de praktiska slutledningarna ur dessa lagar.

Således förvandlas socialismen från drömmen om en bättre framtid för mänskligheten till en vetenskap.

Således måste sambandet mellan vetenskapen och den praktiska verksamheten, sambandet mellan teorin och praktiken, deras enhet bli det proletära partiets ledstjärna.

Vidare. Om naturen, varat, den materiella världen är det primära, medan medvetandet, tänkandet är det sekundära, det härledda, om den materiella världen utgör den objektiva verkligheten, som existerar oberoende av människornas medvetande, medan medvetandet är en återspeglning av denna objektiva verklighet, så följer härav att samhällets materiella liv, dess vara, också är primärt, medan dess andliga liv är sekundärt och härlett, att samhällets materiella liv är den objektiva verkligheten, som existerar oberoende av människornas vilja, medan samhällets andliga liv är en återspeglning av denna objektiva verklighet, är varats återspeglning.

Således måste källan till utformandet av samhällets andliga liv, källan till samhällsidéernas, samhällsteoriernas, de politiska åsikternas, de politiska institutionernas ursprung inte sökas i själva idéerna, teorierna, åsikterna, i de politiska institutionerna, utan i betingelserna för samhällets materiella liv, i det samhällliga varat, vars återspeglning dessa idéer, teorier, åsikter o.s.v. utgör.

Om således under olika perioder i samhällets historia iakttages olika samhällliga idéer, teorier, åsikter och politiska institutioner, om vi under slavägarsystemet påträffar vissa samhällliga idéer, teorier, åsikter och politiska institutioner, under feodalismen andra och under kapitalismen återigen andra, så förklaras detta ej av själva idéernas, teoriernas, åsikternas och de politiska institutionernas »natur«, deras »egenskap«, utan av de olika betingelserna för samhällets materiella liv under olika perioder av samhällsutvecklingen.

Sådant samhällets vara, sådana betingelserna för samhällets materiella liv är, sådana är också dess idéer, teorier, politiska åsikter och politiska institutioner.

I detta sammanhang säger Marx:

»Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara, utan tvärtom deras samhällliga vara som bestämmer deras medvetande.« (*Karl Marx, Ausgew. Werke, b. I, s. 359.*)

Således, för att ej begå fel i politiken och ej förfalla till tomma drömmier, får det proletära partiet i sin verksamhet inte gå ut ifrån »det mänskliga förnuftets« abstrakta »principer«, utan från de konkreta betingelserna för samhällets materiella liv som samhällsutvecklingens avgörande kraft, inte från »stora mäns« fromma önskningsar, utan från de reella behoven för det materiella samhällslivets utveckling.

Utopisternas, bland dem »de folkligas«, anarkisternas, socialistrevolutionärernas bankrutt förklaras bland annat därav, att de ej erkände den primära roll, som betingelserna för samhällets materiella liv spelar i samhällsutvecklingen, att de

förföll till idealism och ej byggde sin praktiska verksamhet på basis av behoven för det materiella samhällslivets utveckling, utan oberoende av dem och i motsats till dem, att de byggde på grundvalen av »ideella planer« och »allomfattande projekt«, lösryckta från det verkliga samhällslivet.

Marxismen-leninismens kraft och livsduglighet består i att den i sin praktiska verksamhet stödjer sig just på behoven för det materiella samhällslivets utveckling, utan att någonsin lösrycka sig från det verkliga samhällslivet.

Av Marx' ord följer likväl inte att de samhälleliga idéerna och teorierna, de politiska åsikterna och de politiska institutionerna ej har någon betydelse i samhällslivet, att de ej utövar återverkan på det samhälleliga varat, på utvecklingen av de materiella betingelserna för samhällets liv. Vi har här tills vidare talat om de samhälleliga idéernas, teoriernas, åsikternas och de politiska institutionernas *ursprung*, om deras *uppkomst*, om att samhällets andliga liv utgör en återspeglings av betingelserna för dess materiella liv. Vad de samhälleliga idéernas, teoriernas, åsikternas, de politiska institutionernas *betydelse* beträffar, vad deras *roll* i historien beträffar, så förnekar inte den historiska materialismen utan tvärtom understryker deras allvarliga roll och betydelse i samhällslivet, i samhällets historia.

Det finns olika samhälleliga idéer och teorier. Det finns gamla idéer och teorier, som levat ut sin tid och som tjänar de bortdöende samhällskrafternas intressen. Deras roll består i att de hämmar samhällsutvecklingen och dess framåtskridande. Det finns nya, progressiva idéer och teorier, vilka tjänar de progressiva samhällskrafternas intressen. Deras betydelse består i, att de underlättar samhällets utveckling, dess framåtskridande, varvid de erhåller allt större betydelse ju mera exakt de återspeglar behoven för det materiella samhällslivets utveckling.

Nya samhälleliga idéer och teorier uppstår först sedan det materiella samhällslivets utveckling ställt samhället nya uppgifter. Men sedan de uppstått, blir de en högst betydande kraft, som hjälper till att lösa de nya uppgifter, vilka det materiella samhällslivets utveckling ställt, underlättar samhällets framåtskridande. Just här yttrar sig också de nya idéernas, de nya teoriernas, de nya politiska åsikternas, de nya politiska institutionernas utomordentligt organiserande, mobiliserande och omdanande betydelse. Nya samhälleliga idéer och teorier uppstår också egentligen därför, att de är nödvändiga för samhället, därför att det utan deras organiserande, mobiliserande och omdanande arbete är *omöjligt* att lösa de mognade uppgifterna i det materiella samhällslivets utveckling. De nya samhälleliga idéerna och teorierna, vilka uppstått på basis av de nya uppgifter, som utvecklingen av det materiella samhällslivet ställt, bryter sig väg, blir folkmassornas tillhörighet, mobiliserar dessa, organiserar dem mot de bortdöende samhällskrafterna, och underlättar på så sätt störtandet av de bortdöende samhällskrafterna, vilka bromsar det materiella samhällslivets utveckling.

Så påverkar de samhälleliga idéerna, teorierna och politiska institutionerna, vilka uppstått på grundval av de mognade uppgifterna för det materiella samhälls-

livets och det samhälleliga varats utveckling, senare själva det samhälleliga varat, det materiella samhällslivet, och skapar de betingelser, som är nödvändiga för att slutföra lösandet av det materiella samhällslivets mognade uppgifter samt möjliggöra dess fortsatta utveckling.

I detta sammanhang säger Marx:

»Teorin blir till materiell makt, så snart den bemäktigar sig massorna.« (*Marx-Engels, Gesamtausgabe, Erste Abteilung*« b. I, erster Halbband, s. 614.)

Således måste proletarietets parti för att ha möjlighet att påverka det materiella samhällslivets betingelser och påskynda deras utveckling, påskynda deras förbättrande, stödja sig på en sådan samhällsteori, en sådan samhällsidé, som riktigt återspeglar behoven för det materiella samhällslivets utveckling och som på grund härav är i stånd att sätta de breda folkmassorna i rörelse, i stånd att mobilisera dem och av dem organisera det proletära partiets stora armé, som är redo att slå ned de reaktionära krafterna och bana väg för samhällets progressiva krafter.

»Ekonomisternas« och mensjevikernas bankrutt förklaras bland annat därav, att de inte insåg den progressiva teorins, den progressiva idéns mobiliserande, organiserande och omdanande roll utan förföll till vulgärmaterialism och reducerade sin roll nästan till intet samt dömde följaktligen partiet till passivitet och vegeaterande.

Marxismen-leninismens kraft och livsduglighet består i, att den stödjer sig på en progressiv teori, som riktigt återspeglar behoven hos det materiella samhällslivets utveckling, lyfter teorin till en tillbörlig höjd och anser det vara sin skyldighet att helt och fullt utnyttja dess mobiliserande, organiserande och omdanande kraft.

Så löser den historiska materialismen frågan om förhållandet mellan det samhälleliga varat och det samhälleliga medvetandet, mellan betingelserna för det materiella livets utveckling och utvecklingen av samhällets andliga liv.

Det återstår att utreda frågan: vad bör man ur den historiska materialismens synpunkt förstå med »betingelserna för det materiella samhällslivet«, vilka i sista hand bestämmer samhällets fysionomi, dess idéer, åsikter, politiska institutioner o.s.v.?

I själva verket — vad är detta för »betingelser för det materiella samhällslivet«, vilka är deras kännetecken?

I begreppet »betingelserna för det materiella samhällslivet« ingår otvivelaktigt för det första den samhället omgivande naturen, den geografiska miljön, som är en av de nödvändiga och ständiga betingelserna för samhällets materiella liv och som självfallet inverkar på samhällsutvecklingen. Vilken roll spelar den geografiska miljön i samhällets utveckling? Är inte den geografiska miljön den huvudkraft, som bestämmer samhällets fysionomi, karaktären av människornas samhällssystem och övergången från ett system till ett annat?

Den historiska materialismen besvarar denna fråga nekande.

Den geografiska miljön är obestridligen en av de ständiga och nödvändiga betingelserna för samhällsutvecklingen och den inverkar naturligtvis på samhällsutvecklingen — den påskyndar eller fördröjer samhällsutvecklingens gång. Men dess inflytande är ej det *bestämmande* inflytandet, emedan samhällets förändringar och utveckling försiggår ojämförligt mycket snabbare än den geografiska miljöns förändringar och utveckling. Under loppet av tre tusen år hann tre olika samhällssystem avlösas i Europa: ursamhällets system, slavägarsystemet samt feodalsystemet, och i östra delen av Europa, i Sovjetunionen har till och med fyra samhällssystem blivit avlösta. Under samma period har de geografiska förhållandena i Europa antingen inte alls förändrats eller också förändrats till den grad obetydligt, att geografin till och med vägrar att tala om det. Det är också förståeligt. För någorlunda allvarliga förändringar i den geografiska miljön kräves miljoner år, medan några hundra eller ett par tusen år är tillräckliga för de betydelsefullaste förändringar i människornas samhällssystem.

Men härav följer, att den geografiska miljön ej kan tjäna som huvudorsak, som *bestämmande* orsak för samhällsutvecklingen, ty det, som förblir nästan oförändrat under loppet av tiotusentals år, kan inte tjäna som huvudorsak till utvecklingen av det, som genomgår djupgående förändringar under loppet av hundra år.

Det är vidare otvivelaktigt, att folkmängdens ökning, den ena eller andra befolkningstätheten också ingår i begreppet »betingelserna för det materiella samhällslivet«, ty människorna bildar ett nödvändigt element i betingelserna för det materiella samhällslivet, och utan att det finnes ett visst minimum människor, kan intet som helst materiellt samhällsliv finnas. Är inte folkmängdens ökning den huvudkraft, som bestämmer karaktären av människornas samhällssystem?

Den historiska materialismen besvarar också denna fråga nekande.

Självfallet har folkmängdens ökning inflytande på samhällsutvecklingen, underlättar eller fördröjer samhällsutvecklingen, men den kan inte vara samhällsutvecklingens huvudkraft, och dess inflytande på samhällsutvecklingen kan ej vara *bestämmande*, emedan folkmängdsökningen i och för sig ej ger nyckeln till att förklara, varför ett givet samhällssystem avlöses just av ett bestämt nytt system och inte av något annat, varför ursamhällets system avlöstes just av slavägarsystemet, detta av feodalsystemet, detta av det borgerliga systemet och inte av något slags annat system.

Om folkmängdens ökning skulle vara den bestämmande kraften för samhällsutvecklingen, så skulle en större befolkningstäthet ovillkorligen kalla till liv ett samhällssystem av motsvarande högre typ. Men detta iakttagar man i verkligheten inte. I Kina är befolkningstätheten fyra gånger större än i USA, men likväl står USA högre än Kina ur samhällsutvecklingens synpunkt, ty i Kina råder fortfarande ett halvfeodalt system, medan USA för länge sedan uppnått kapitalismens högsta utvecklingsstadium. I Belgien är befolkningstätheten 19 gånger större än

i USA och 26 gånger större än i Sovjetunionen, men likväl står USA högre än Belgien ur samhällsutvecklingens synpunkt, och jämfört med Sovjetunionen har Belgien blivit efter en hel historisk epok, ty i Belgien härskar det kapitalistiska systemet, medan Sovjetunionen redan gjort slut på kapitalismen och här upprättat det socialistiska systemet.

Men av detta följer, att folkmängdens ökning ej är och ej kan vara samhällsutvecklingens huvudkraft, som *bestämmer* samhällssystemets karaktär, samhällets fysionomi.

Vari består då i så fall den huvudkraft inom systemet av betingelser för det materiella samhällslivet, som bestämmer samhällets fysionomi, samhällssystemets karaktär, samhällets utveckling från ett system till ett annat?

Denna kraft anser den historiska materialismen vara *sättet att utvinna de medel till livsuppehälle*, som är nödvändiga för människornas existens, *sättet att producera materiella nyttigheter*: livsmedel, kläder, skor, bostäder, bränsle, produktionsredskap och så vidare, vilka är nödvändiga för att samhället skall kunna leva och utvecklas.

För att leva måste man ha livsmedel, kläder, skor, bostäder, bränsle o.s.v., för att ha dessa materiella nyttigheter måste man producera dem, och för att producera dem måste man ha produktionsredskap, med vilkas hjälp människorna framställer livsmedel, kläder, skor, bostäder, bränsle o.s.v., måste man kunna tillverka dessa redskap och förstå att använda dem.

Produktionsredskapen, med vilkas hjälp de materiella nyttigheterna framställs, *människorna*, vilka sätter produktionsredskapen i rörelse och bedriver produktionen av materiella nyttigheter tack vare en viss *produktionserfarenhet* och arbetsvana — alla dessa element tillsammans bildar samhällets *produktivkrafter*.

Men produktivkrafterna utgör endast den ena sidan av produktionen, den ena sidan av produktionssättet, vilken ger uttryck åt människornas förhållande till naturföremålen och naturkrafterna, vilka de använder sig av för framställningen av materiella nyttigheter. Den andra sidan av produktionen, den andra sidan av produktionssättet utgör människornas förhållande till varandra i produktionsprocessen, människornas *produktionsförhållanden*. Människorna kämpar mot naturen och utnyttjar naturen för att framställa materiella nyttigheter ej isolerade från varandra, ej i form av från varandra lösryckta individer, utan gemensamt, i grupper, i samhällen. Därför är produktionen alltid och under alla förhållanden en *samhällelig* produktion. Under det människorna utför framställningen av materiella nyttigheter, upprättar de sinsemellan olika inbördes förhållanden inom produktionen, olika produktionsförhållanden. Dessa förhållanden kan vara förhållanden av samverkan och ömsesidig hjälp av personer som är fria från utsugning, de kan vara förhållanden av herravälde och underkastelse, de kan slutligen vara övergångsförhållanden från den ena formen för produktionsförhållanden till den andra. Men vilken karaktär produktionsförhållandena än har, så utgör de — alltid och under

alla system — ett lika så nödvändigt produktionselement som samhällets produktivkrafter.

»I produktionen — säger Marx — inverkar människorna inte endast på naturen, utan också på varandra. De producerar endast genom att de samverkar på ett bestämt sätt och ömsesidigt utbyter sin verksamhet. För att producera träder de i bestämda förbindelser och förhållanden till varandra, och endast inom dessa samhälleliga förbindelser och förhållanden äger deras inverkan på naturen, äger produktionen rum«. (*Karl Marx*, *Ausgew. Werke*, b. I, s. 261.)

Följaktligen omfattar produktionen, produktionssättet såväl samhällets produktivkrafter som också människornas produktionsförhållanden och utgör på så sätt förkroppsligandet av dessas enhet i de materiella nyttigheternas produktionsprocess.

En av produktionens säregenheter består i att den aldrig blir stående på en punkt för en längre period utan ständigt befinner sig i ett tillstånd av förändring och utveckling, varvid förändringarna i produktionssättet oundvikligen framkallar en förändring av hela samhällssystemet, av de samhälleliga idéerna, de politiska åsikterna, de politiska institutionerna — framkallar ett omdanande av hela den samhälleliga och politiska strukturen. På olika utvecklingsstadier använder människorna olika produktionssätt, eller för att uttrycka sig enklare — har olika levnadssätt. I ursamhället existerar ett produktionssätt, under slaveriet ett annat produktionssätt, under feodalismen ett tredje produktionssätt o.s.v. I överensstämmelse härmed är också människornas samhällssystem, deras andliga liv, deras åsikter, deras politiska institutioner olika.

Sådant samhällets produktionssätt är, sådant är i huvudsak också själva samhället, sådana är dess idéer och teorier, dess politiska åsikter och institutioner.

Eller för att tala enklare: sådant människornas levnadssätt är, sådant är också deras tänkesätt.

Detta innebär, att samhällets utvecklingshistoria i främsta rummet är historien om produktionsutvecklingen, historien om de produktionssätt, vilka avlöser varandra under århundradenas lopp, historien om utvecklingen av produktivkrafterna och människornas produktionsförhållanden.

Således är samhällsutvecklingens historia på samma gång historien om själva framställarna av de materiella nyttigheterna, historien om de arbetande massorna, vilka utgör produktionsprocessens huvudkrafter och utför produktionen av de materiella nyttigheter, som är nödvändiga för samhällets existens.

Således kan den historiska vetenskapen, om den vill vara en verklig vetenskap, ej längre reducera samhällsutvecklingens historia till kungarnas och härförarnas

handlingar, till »erövrarnas« och »statsbetvingarnas« handlingar, utan måste framför allt sysselsätta sig med historien om de materiella nyttigheternas framställare, med de arbetande massornas historia, med folkens historia.

Således får nyckeln till studiet av samhällshistoriens lagar ej sökas i människornas huvuden, ej i samhällets åsikter och idéer, utan i det produktions sätt, som praktiseras av samhället under varje given historisk period, i samhällets ekonomi.

Således består den historiska vetenskapens allra främsta uppgift i att studera och upptäcka produktionslagarna, lagarna för produktivkrafternas och produktionsförhållandenas utveckling, lagarna för samhällets ekonomiska utveckling.

Således måste proletariats parti, om det vill vara ett verkligt parti, framför allt tillägna sig kunskap om produktionsutvecklingens lagar, kunskap om den ekonomiska samhällsutvecklingens lagar.

Således måste proletariats parti för att ej begå fel i politiken, såväl vid utformningen av sitt program som också i sin praktiska verksamhet framför allt utgå från produktionsutvecklingens lagar, från den ekonomiska samhällsutvecklingens lagar.

Produktionens *andra säregenhet* består i, att dess förändringar och utveckling alltid börjar med förändringar och utveckling av produktivkrafterna, främst med produktionsredskapens förändringar och utveckling. Produktivkrafterna är alltså produktionens rörligaste och mest revolutionära element. Att börja med förändras och utvecklas samhällets produktivkrafter och sedan — *beroende* av dessa förändringar och i *överensstämmelse med dem* — förändras människornas produktionsförhållanden, människornas ekonomiska förhållanden. Detta betyder likväl inte, att produktionsförhållandena ej inverkar på produktivkrafternas utveckling och att de senare inte är beroende av de förra. I det produktionsförhållandena utvecklas i beroende av produktivkrafternas utveckling, inverkar de i sin tur på produktivkrafternas utveckling, påskyndar eller fördröjer den. Härvid måste man observera, att produktionsförhållandena ej alltför länge kan bli efter produktivkrafternas tillväxt och stå i motsättning till dessa, emedan produktivkrafterna kan utvecklas i fullt mått endast om produktionsförhållandena står i överensstämmelse med produktivkrafternas karaktär och tillstånd samt ger produktivkrafternas utveckling spelrum. Därför måste produktionsförhållandena, hur de än blivit efter produktivkrafternas utveckling, förr eller senare komma i överensstämmelse — och kommer verkligen i överensstämmelse — med produktivkrafternas utvecklingsnivå, med produktivkrafternas karaktär. I motsatt fall skulle en fundamental rubbning av enheten mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena inom produktionssystemet inträda, ett avbrott i produktionen i dess helhet, en produktionskris, produktivkrafternas förstörande.

Ett exempel på bristande överensstämmelse mellan produktionsförhållandena och produktivkrafternas karaktär, ett exempel på en konflikt mellan dem utgör de ekonomiska kriserna i de kapitalistiska länderna, där den kapitalistiska privatä-

ganderätten till produktionsmedlen befinner sig i skriande brist på överensstämmelse med produktionsprocessens samhälleliga karaktär, med produktivkrafternas karaktär. Resultatet av denna bristande överensstämmelse är de ekonomiska kriserna, vilka leder till förstörelse av produktivkrafter, varvid själva denna bristande överensstämmelse utgör den ekonomiska grundvalen för den sociala revolutionen, som är kallad att förstöra de nuvarande produktionsförhållandena och skapa nya, vilka står i överensstämmelse med produktivkrafternas karaktär.

Och tvärtom, ett exempel på full överensstämmelse mellan produktionsförhållandena och produktivkrafternas karaktär är den socialistiska folkhushållningen i Sovjetunionen, där samhällets ägande av produktionsmedlen står i full överensstämmelse med produktionsprocessens samhälleliga karaktär och där det på grund härav ej förekommer vare sig ekonomiska kriser eller ödeläggande av produktivkrafterna.

Följaktligen är produktivkrafterna ej endast produktionens rörligaste och mest revolutionära element. De är dessutom produktionsutvecklingens bestämmande element.

Sådana produktivkrafterna är, sådana måste också produktionsförhållandena vara.

Om produktivkrafternas tillstånd svarar på frågan, med vilka produktionsverktyg människorna framställer de materiella nyttigheter, som är nödvändiga för dem, så svarar produktionsförhållandenas tillstånd på en helt annan fråga: i vems besittning befinner sig *produktionsmedlen* (jorden, skogen, vattnet, naturrikedomarna, råämnen, produktionsverktygen, produktionsbyggnaderna, trafik- och kommunikationsmedlen o.s.v.), till vems disposition står produktionsmedlen, till hela samhällets disposition eller till enskilda personer, grupper, klassers disposition, vilka utnyttjar dem för att utsuga andra personer, grupper, klasser.

Den schematiska bilden av produktivkrafternas utveckling från äldsta tider till våra dagar ser ut på följande sätt. Övergång från primitiva stenredskap till båge och pil och i samband härmed övergång från jägarens levnadssätt till tämjande av djur och primitiv boskapsskötsel; övergång från stenverktyg till metallverktyg (järnyxa, plog med järnbill o.s.v.) samt i överensstämmelse härmed övergång till växtodling och till åkerbruk; fortsatt förbättring av metallverktygen för råämnenas bearbetande, övergång till smide med blåsbälg, övergång till krukmakeri och i överensstämmelse härmed utveckling av hantverket, hantverkets skiljande från åkerbruket, utveckling av den självständiga hantverks- och sedan manufakturproduktionen; övergång från produktion med hantverksredskap till maskin samt hantverks- och manufakturproduktionens förvandling till maskinindustri; övergång till maskinsystem och uppkomst av den moderna mekaniserade storindustrin — sådan är den allmänna, långt ifrån fullständiga bilden av utvecklingen av samhällets produktivkrafter under loppet av mänsklighetens historia. Härvid är det klart, att produktionsverktygens utveckling och förbättring utfördes av männi-

skor, som stod i förhållande till produktionen, och inte oberoende av människorna — följaktligen, samtidigt med produktionsverktygens förändring och utveckling, förändrades och utvecklades människorna som produktivkrafternas viktigaste element, förändrades och utvecklades deras produktionserfarenhet, deras arbetsvana, deras förmåga att använda produktionsverktygen.

I överensstämmelse med förändringen och utvecklingen av samhällets produktivkrafter under historiens lopp förändrades och utvecklades människornas produktionsförhållanden, deras ekonomiska förhållanden.

Historien känner fem *huvudtyper* av produktionsförhållanden: ursamhället, slaveriet, feodalismen, kapitalismen och socialismen.

Under ursamhällets system är det samhälleliga ägandet av produktionsmedlen grundvalen för produktionsförhållandena. Detta motsvarar i huvudsak produktivkrafternas karaktär under denna period. Stenredskapen och därpå uppträdande båge och pil utslöt möjligheten av individuell kamp mot naturkrafterna och rovdjuren. För att samla in frukter i skogen, fånga fisk, uppföra något slags bostad, är människorna tvungna att arbeta gemensamt, därest de ej vill falla offer för svältdöden, rovdjuren eller grannsamhällena. Det gemensamma arbetet leder till gemensamt ägande av produktionsmedlen liksom också till den framställda produkten. Här finns ännu inget begrepp om privatäganderätt till produktionsmedlen, ifall man bortser från den personliga äganderätten till en del produktionsverktyg, vilka på samma gång utgör verktyg till försvar mot rovdjuren. Här finnes ingen exploatering, inga klasser.

Under slavvägarsystemet utgöres grundvalen för produktionsförhållandena av att slavägaren äger produktionsmedlen och även producenten — slaven, som slavägaren kan sälja, köpa och döda som ett kreatur. Sådana produktionsförhållanden motsvarar i huvudsak produktivkrafternas tillstånd under denna period. I stället för stenredskap har människorna nu metallredskap till sin disposition, i stället för den eländiga och primitiva jakthushållningen, som inte kände boskapsskötsel eller åkerbruk, uppträder boskapsskötsel, åkerbruk, hantverk, arbetsdelning mellan dessa produktionsgrenar, uppstår möjlighet att byta produkter mellan enskilda personer och samhällen, möjlighet att samla rikedomar i händerna på några få, en verklig anhopning av produktionsmedlen i en minoritets händer, möjlighet att underordna de många under de få och förvandla dem till slavar. Här finnes inte längre ett gemensamt och fritt arbete av alla samhällets medlemmar i produktionsprocessen, här råder tvångsarbete av slavar, som exploateras av de icke-arbetande slavägarna. Därför finnes inte heller gemensam äganderätt vare sig till produktionsmedlen eller till den framställda produkten. Den avlöses av privatägande. Här är slavägaren den främste och huvudsaklige ägaren med fulla rättigheter.

Rika och fattiga, utsugare och utsugna, fullt berättigade och rättslösa, en förbittrad klasskamp mellan dem — det är bilden av slavvägarsystemet.

Under feodalsystemet utgöres grundvalen för produktionsförhållandena av att feodalherren äger produktionsmedlen och delvis producenten — den livegne, som feodalherren inte längre kan döda, men som han kan sälja och köpa. Vid sidan av det feodala ägandet existerar bondens och hantverkarens individuella äganderätt till produktionsverktygen och deras privathushåll, som är baserat på personligt arbete. Sådana produktionsförhållanden motsvarar i huvudsak produktivkrafternas tillstånd under denna period. Fortsatt förbättring av järnets smältning och bearbetning; järnplogens och vävstolens spridning; fortsatt utveckling av åkerbruket, trädgårdsodlingen, vinodlingen, smörberedningen; vid sidan av hantverkarnas verkstäder uppträder manufakturföretag — sådana är de karaktäristiska dragen för produktivkrafternas tillstånd.

De nya produktivkrafterna kräver, att den arbetande skall visa ett visst initiativ i produktionen, en viss arbetslust och intresse för arbetet. Därför överger feodalherren slaven, en producent som ej är intresserad för arbetet och fullständigt utan initiativ, och föredrar att ha att göra med den livegne, som har sitt eget hushåll, sina produktionsverktyg och ett visst intresse för arbetet, vilket är nödvändigt för att han skall bruka jorden och betala feodalherren in natura av sin skörd.

Privatäganderätten erhåller här en fortsatt utveckling. Utsugningen är nästan lika hård som under slaveriet — den är endast något mildrad. Klasskampen mellan utsugarna och de utsugna utgör feodalsystemets grunddrag.

Under det kapitalistiska systemet utgöres grundvalen för produktionsförhållandena av den kapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen, medan äganderätten till producenterna, lönearbetarna, saknas, då kapitalisten ej kan vare sig döda eller sälja dem, då de är fria från personligt beroende men berövade produktionsmedel och för att ej dö av hunger är tvungna att sälja sin arbetskraft till kapitalisten och bära utsugningens ok på sin nacke. Vid sidan av det kapitalistiska ägandet av produktionsmedlen existerar under första tiden i stor utsträckning de från livegenskapsberoende frigjorda böndernas och hantverkarnas privatägande till produktionsmedlen, baserat på personligt arbete. I stället för hantverkarverkstäder och manufakturföretag har uppstått väldiga fabriker och verkstäder utrustade med maskiner. I stället för de adliga godsens, som brukades med böndernas primitiva produktionsverktyg, har uppstått stora kapitalistiska jordbruk, som drives på agroteknikens grundval och är försedda med lantbruksmaskiner.

De nya produktivkrafterna kräver, att producenterna skall vara kulturellt högre stående och intelligenta än de förtryckta och okunniga livegna, att de skall vara i stånd att begripa sig på maskinen och sköta den riktigt. Därför föredrar kapitalisterna att ha att göra med de från livegenskapens bojor fria lönearbetarna, som är tillräckligt kultiverade för att riktigt kunna handskas med maskinerna.

Men då kapitalismen utvecklade produktivkrafterna till en kolossal omfattning, invecklade den sig i motsägelser, som den inte själv kan lösa. Genom att producera alltmera varor och sänka priserna på varorna skärper kapitalismen kon-

kurrensen, ruinerar massan av små och medelstora privatägare, förvandlar dem till proletärer och sänker deras köpkraft, med påföljd att avsättningen av de producerade varorna blir omöjlig. Genom att utvidga produktionen och samla miljoner arbetare i väldiga fabriker och verkstäder, ger kapitalismen emellertid produktionsprocessen en samhällelig karaktär och undergräver därmed sin egen basis, emedan produktionsprocessens samhälleliga karaktär kräver samhälleligt ägande av produktionsmedlen, under det att ägandet av produktionsmedlen förblir privatkapitalistiskt och oförenligt med produktionsprocessens samhälleliga karaktär.

Dessa oförsonliga motsättningar mellan produktivkrafternas karaktär och produktionsförhållandena ger sig tillkänna i periodiska överproduktionskriser, då kapitalisterna, som ej finner en köpkraftig efterfrågan till följd av att de själva ruinerat befolkningsmassan, är tvungna att bränna produkter, förstöra färdiga varor, inställa produktionen och ödelägga produktivkrafter, då miljoner av befolkningen är tvungna att utstå arbetslöshet och svält, inte för att varorna ej räcker till, utan för att det producerats för mycket varor.

Detta innebär, att de kapitalistiska produktionsförhållandena upphört att motsvara de samhälleliga produktivkrafternas tillstånd och kommit i oförsonlig motsättning till dem.

Det innebär, att kapitalismen går havande med revolutionen, som är kallad att ersätta det nuvarande kapitalistiska ägandet av produktionsmedlen med det socialistiska ägandet.

Det innebär, att den ytterligt skärpta klasskampen mellan exploatörerna och de exploaterade utgör det kapitalistiska systemets grunddrag.

Under det socialistiska systemet, som hittills förverkligats endast i Sovjetunionen, utgöres grundvalen för produktionsförhållandena av att samhället äger produktionsmedlen. Här finns inte längre vare sig utsugare eller utsugna. De framställda produkterna fördelas efter arbetsprestation enligt principen: »den som inte arbetar skall inte heller äta«. Det inbördes förhållandet mellan människorna i produktionsprocessen karaktäriseras här som ett förhållande av kamratligt samarbete och socialistisk ömsesidig hjälp av från utsugning fria arbetande. Här står produktionsförhållandena i full överensstämmelse med produktivkrafternas tillstånd, ty produktionsprocessens samhälleliga karaktär befastes av det samhälleliga ägandet av produktionsmedlen.

Därför känner den socialistiska produktionen i Sovjetunionen inga periodiska överproduktionskriser och med dem förknippade orimligheter.

Därför utvecklas produktivkrafterna här i forcerat tempo, då de produktionsförhållanden, som motsvarar dem, ger dem fullt spelrum för en sådan utveckling.

Sådan är bilden av utvecklingen av människornas produktionsförhållanden under mänsklighetens historia.

Sådan är den avhängighet, i vilken produktionsförhållandenas utveckling står till de samhälleliga produktivkrafternas utveckling, framför allt till produktions-

verktygens utveckling, till följd av vilken produktivkrafternas förändringar och utveckling förr eller senare leder till motsvarande förändringar och utveckling av produktionsförhållandena.

»Bruk och tillverkning av arbetsmedel¹ — säger Marx — ehuru i sin grodd något redan för vissa djurarter eget, karakteriserar den specifikt mänskliga arbetsprocessen, och Franklin definierar därför människan som. . . — ett verktygsfabricerande djur. Samma vikt, som uppbyggandet av skelettresten har för kännedomen om djursläktens organisation, vilka gått under, har lämningarna av arbetsmedel för bedömandet av ekonomiska samhällsformationer, vilka gått under. Det är inte *vad* som göres, utan *hur*, med vilka arbetsmedel det göres, som skiljer de ekonomiska epokerna. . . Arbetsmedlen är inte blott gradmätare på den mänskliga arbetskraftens utveckling, utan utvisar också de samhälleliga förhållanden, i vilka arbetet utföres.« (*Karl Marx*, »Kapitalet«, b. I, Stockholm, Tiden, 1930, s. 154–155. Översättningen förtydligad.)

Och vidare:

a) »De sociala förhållandena är intimt förknippade med produktivkrafterna. Med förvärv av nya produktivkrafter förändrar människorna sitt produktionssätt och med förändringen av produktionssättet, sättet att vinna livsuppehälle, förändrar de alla sina samhälleliga förhållanden Handkvamen ger ett samhälle med feodalherrar, ångkvamen ett samhälle med industrikapitalister.« (*Karl Marx*, »Filosofins elände«, Sthlm, Fram, 1929, s. 142.)

b) »Vi lever mitt i en ständig rörelse av produktivkrafternas tillväxt, förstörelse av sociala förhållanden, uppkomst av idéer; endast rörelsens abstraktion är orörlig.« (Sammastädes, s. 142.)

I det Engels karakteriserar den historiska materialismen, sådan den formuleras i »Kommunistiska partiets manifest«, säger han:

»att den ekonomiska produktionen och den ur denna med nödvändighet följande samhälleliga strukturen i varje historisk epok bildar grundvalen för denna epoks politiska och andliga historia; att i enlighet härmed (alltsedan upplösningen av det uråldriga gemensamma jordägandet) hela historien varit en historia om klasstrider, strider mellan utsugna och utsugande, behärskade och härskande klasser på

¹Med »arbetsmedel« menar Marx i huvudsak produktionsredskap. — *Red.*

olika stadier av samhällsutvecklingen; att denna kamp emellertid nu nått ett stadium, där den utsugna och förtryckta klassen (proletariatet) inte längre kan befria sig från den utsugande och förtryckande klassen (bourgeoisin) utan att samtidigt för alltid befria hela samhället från utsugning, förtryck och klasstrider. . . « (Engels' förord till tyska upplagan av »Manifestet« 1883.)

Produktionens *tredje säregenhet* består i, att uppkomsten av nya produktivkrafter och dem motsvarande produktionsförhållanden inte försiggår skilt från det gamla systemet, inte sedan det gamla systemet försvunnit, utan i det gamla systemets sköte, att den ej sker som resultat av människornas överlagda, medvetna verksamhet, utan spontant, omedvetet, oberoende av människornas vilja. Den sker spontant och oberoende av människornas vilja på grund av två orsaker:

För det första emedan människorna ej är fria i valet av det ena eller andra produktions sättet, ty varje ny generation, som träder in i livet, mötes av redan färdiga produktivkrafter och produktionsförhållanden, vilka utgör resultatet av förgångna generationers arbete, varför den för den första tiden måste taga emot allt vad den påträffar i färdig form på produktionens område och anpassa sig till det, för att få möjlighet att framställa materiella nyttigheter.

För det andra emedan människorna, då de förbättrar ett eller annat produktionsredskap, ett eller annat element av produktivkrafterna, ej har klart för sig, ej förstår och ej tänker över, till vilka *samhälleliga* resultat dessa förbättringar måste leda, utan endast tänker på sina egna vardagliga intressen, hur de skall kunna göra sitt arbete lättare och skaffa sig någon omedelbar, påtaglig fördel.

Då några medlemmar av ursamhället så småningom och trevande övergick från stenredskap till järnverktyg, visste de självfallet inte och tänkte inte på, till vilka *samhälleliga* resultat denna nyhet skulle leda, de förstod inte och var inte medvetna om, att övergången till metallverktyg betydde en omvälvning i produktionen, att den slutligen skulle leda till slavägarsystemet — de ville helt enkelt göra sitt arbete lättare och uppnå en närliggande, kännbar fördel — deras medvetna verksamhet inskränkte sig till den trånga ramen för denna vardagliga personliga fördel.

När Europas unga bourgeoisie under feodalsystemets period vid sidan av de små skråverkstäderna började uppföra stora manufakturföretag och på så sätt drev de samhälleliga produktivkrafterna framåt, så visste den självfallet inte och tänkte inte över, vilka *samhälleliga* följder denna nyhet skulle få, den var inte medveten om och förstod inte, att denna »lilla« nyhet skulle leda till en sådan omgruppering av samhällskrafterna, som måste sluta med revolution både mot kungamakten, vars nåd den skattade så högt, och mot adeln, i vars led dess bästa representanter ofta drömde om att hamna — den ville helt enkelt förbilliga varuproduktionen, kasta ut mera varor på Asiens och det just upptäckta Amerikas marknader och vin-

na större profiler — dess medvetna verksamhet begränsades av den trånga ramen för denna vardagliga praktik.

När de ryska kapitalisterna tillsammans med de utländska kapitalisterna ivrigt upprättade den moderna maskinella storindustrin i Ryssland, medan de lämnade tsarismen orörd och utlämnade bönderna att utplundras av godsägarna, så visste de ej och tänkte självfallet inte över, vilka *samhälleliga* följer denna betydelsefulla ökning av produktivkrafterna skulle leda till, de var inte medvetna om och förstod inte, att detta betydelsefulla språng på de samhällseliga produktivkrafternas område skulle leda till en sådan omgruppering av samhällskrafterna, som skulle ge proletariatet möjlighet att med sig förena bönderna och fullborda den segerrika socialistiska revolutionen — de ville helt enkelt utvidga industriproduktionen till det yttersta, sätta sig i besittning av den kolossala inre marknaden, bli monopolister och pressa ut större profiler ur folkhushållningen — deras medvetna verksamhet gick ej utöver deras vardagliga, trångt praktiska intressen.

I överensstämmelse härmed säger Marx:

»I sitt livs samhällseliga produktion« (d.v.s. produktionen av de materiella nyttigheter, som är nödvändiga för människornas liv. — *Red.*) »träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja *oberoende*² förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar ett bestämt utvecklingsstadium av deras materiella produktivkrafter.« (*Karl Marx*, *Ausgew. Werke*, b. I, s. 359.)

Detta betyder likväl inte, att produktionsförhållandenas ändring och övergången från gamla produktionsförhållanden till nya försiggår lugnt, utan konflikter, utan skakningar. Tvärtom, en sådan övergång sker vanligen genom att de gamla produktionsförhållandena störtas på revolutionär väg och nya upprättas. Intill en viss period fortgår utvecklingen av produktivkrafterna och förändringarna på produktionsförhållandenas område spontant, oberoende av människornas vilja. Men det är endast till ett visst ögonblick, till det ögonblick, då de produktivkrafter, som uppstått och håller på att utvecklas, hunnit erhålla tillräcklig mognad. Sedan de nya produktivkrafterna mognat, förvandlas de bestående produktionsförhållandena och deras bärare — de härskande klasserna — till den »oövervinnliga« barriär, som kan skaffas ur vägen endast medelst nya klassers medvetna verksamhet, medelst våldsamma aktioner av dessa klasser, medelst revolution. Här framträder särskilt bjärt den *väldiga roll*, som de nya samhällseliga idéerna, de nya politiska institutionerna, den nya politiska makten spelar, vilka är kallade att med våld avskaffa de gamla produktionsförhållandena. På basis av konflikten mellan de nya produktivkrafterna och de gamla produktionsförhållandena, på basis av samhällets

²Kurs. av red.

nya ekonomiska behov uppstår nya samhälleliga idéer, de nya idéerna organiserar och mobiliserar massorna, massorna sammansluter sig i en ny politisk armé, upprättar en ny revolutionär makt och använder den till att med våld avskaffa den gamla ordningen på produktionsförhållandenas område samt fastställa en ny ordning. Den spontana utvecklingsprocessen lämnar plats för människornas medvetna verksamhet, den fredliga utvecklingen för den våldsamma omstörtningen, evolutionen för revolutionen.

»I kampen mot bourgeoisin — säger Marx — förenar sig proletariatet med nödvändighet till en klass«, »gör sig genom en revolution till härskande klass« och upphäver »som härskande klass med våld de gamla produktionsförhållandena«. (»Kommunistiska partiets manifest«, Sthlm, Arbetarkultur, 1934, s. 48.)

Och vidare:

a) »Proletariatet kommer att begagna sin politiska makt till att så småningom rycka från bourgeoisin allt kapital, centralisera alla produktionsverktyg i statens, d.v.s. det som härskande klass organiserade proletariatets händer samt fortast möjligt öka mängden av produktivkrafter.« (Sammastädes, s. 46–47.)

b) »Våldet är födslohjälpen åt varje gammalt samhälle, som går havande med ett nytt.« (*Karl Marx*, »Kapitalet«, b. I, Sthlm, Tiden, s. 709.)

Här har vi den geniala formulering av den historiska materialismens väsen, som Marx gav 1859 i det historiska förordet till sin berömda bok »Till kritiken av den politiska ekonomin«:

»I sitt livs samhälleliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar ett bestämt utvecklingsstadium av deras materiella produktivkrafter. Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella basis, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och som motsvaras av bestämda former av det samhälleliga medvetandet. Det materiella livets produktionssätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga levnadsprocessen överhuvud. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara, utan tvärtom deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsägelse till de rådande produktionsförhållandena eller, vad som endast är ett

juridiskt uttryck för detta, med de egendomsförhållanden, inom vilka de hittills rört sig. Från utvecklingsformer för produktivkrafterna slår dessa förhållanden om till bojor för dem. Då inträder en epok av sociala revolutioner. Med förändringen av den ekonomiska grundvalen försiggår långsammare eller snabbare en omvälvning i hela den oerhörda överbyggnaden. Vid betraktandet av sådana omvälvningar måste man ständigt skilja mellan den materiella omvälvningen i de ekonomiska produktionsvillkoren, som med naturvetenskaplig exakt-
het kan konstateras, och de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt de ideologiska former, i vilka människorna blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den. Lika litet som man bedömer det, som är en individ, efter vad han tänker om sig själv, lika litet kan man bedöma en sådan omvälvningsepok efter dess medvetande, utan man måste snarare förklara detta medvetande ur det materiella livets motsägelser, ur den konflikt som råder mellan de samhälleliga produktivkrafterna och produktionsförhållandena. Ingen samhällsformation går under, innan alla produktivkrafter, för vilka den har tillräckligt spelrum, utvecklats och nya, högre produktionsförhållanden träder aldrig istället, innan deras materiella existensbetingelser mognat i det gamla samhällets eget sköte. Därför ställer sig mänskligheten alltid blott sådana uppgifter, som den kan lösa, ty vid närmare betraktande kommer det ständigt att visa sig, att uppgiften själv uppstår först då de materiella betingelserna för dess lösning redan är förhanden eller åtminstone befinner sig i processen av sitt vardande.» (*Karl Marx*, *Ausgew. Werke*, b. I, s. 359–360.)

Så förhåller det sig med den marxistiska materialismen, då man tillämpar den på samhällslivet och på samhällets historia.

Detta är den dialektiska och den historiska materialismens grunddrag.

Av detta kan man se, vilken teoretisk rikedom Lenin försvarade för partiet mot revisionisternas och de urartade elementens anslag och vilken stor betydelse Lenins bok »Materialism och empiriokriticism« hade för vårt partis utveckling.

Efter fjärde kapitlet i
»Sovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjevikerna) historia.
Kortfattad kurs.
Under redaktion av en kommission av SUKP(b):s Centralkommitté.
Godkänd av SUKP(b):s CK år 1938.»
(Stockholm 1939).

Ordalydelsen i denna ur »SUKP(b):s historia« hämtade text skiljer sig något ifrån ordalydelsen i det särskilda häfte »Om den dialektiska och den historiska materialismen«, där Stalin uttryckligen står som författaren (till skillnad från vad fallet är i »SUKP(b):s historia«, som saknar författarnamn). Texten i häftet ser ut att vara densamma, som ingår i samlingsbandet »Leninismens problem«. Uppsatsen »Om den dialektiska och den historiska materialismen« har tydligen översatts flera gånger.